CASA DE L'ENSENYANÇA

CASA DE
L'ENSENYANÇA

Edita: Institució Alfons el Magnànim

Autors: Ignacio Crespo
José Dapena
Santiago Tormo
Ariadna Torres

© de les fotografies dels autors

© dels textos dels autors

Maquetació i impressió: Graficas TORMO, S.L. - Xàtiva

Dipòsit legal: 282-2015

S

Sumari

SALUDA
Alfonso Rus Terol
ALCALDE DE XÀTIVA I PRESIDENT DE LA DIPUTACIÓ 11

SALUDA
María José Pla Casanova
REGIDORA DE CULTURA I EDUCACIÓ 13

1- CONTEXT HISTÒRIC 17

2- PERSONATGE 31

3- OBRA: LA CASA DE L'ENSENYANÇA 37
3.1. Antecedents: El Cas de València 37
3.2. Règim Intern de la Casa Ensenyança 43
3.3. La Casa Ensenyança de San Felipe 45

4- PROJECTE CONSTRUCTIU: Església de Santa Tecla i Casa de l'Ensenyança 51
4.1. Església de Santa Tecla 51
4.2. Casa de l'Ensenyança 55

5- EXCAVACIÓ

6- ADEQUACIÓ DE LA CASA DE L'ENSENYANÇA COM A MUSEU DE BELLES ARTS 65
6.1. Les intervencions realitzades 70

7- ÚS A TRAVÉS DEL TEMPS 79

BIBLIOGRAFIA 87

Alfonso Rus Terol

Alcalde de Xàtiva i President de la Diputació

Saluda

En 1758 l'arquebisbe de València Andrés Mayoral manava construir a Xàtiva una casa que seria destinada per a col·legi de xiquetes huerfanes, que no tenien possibilitats de rebre més educació que eixa.

Ubicada al costat mateix de la Plaça de Sant Tecla, que re el nom d'una antiga església de la que encara podem veure el seu campanar amagat entre les cases del barri.

La casa que va ordenar construir l'Arquebisbe Mayoral ben prompte seria coneguda como "Casa de l'Ensenyança", i des de sempre ha tingut una funció pedagògica, ja que després de ser escola en els seus inicis, va ser reconvertidad en l'Institut Lluís Simarro, i posteriorment de nou escola fins el seu tancament.

Ubicada en el cor de la ciutat, amb una façana d'estil rococó i dos lleons que protegeixen l'escut de l'arquebisbe, la Casa de l'Ensenyança obre ara les seues portes convertida en Museu Municipal de Belles Arts.

Una lenta però constant recuperació, unes obres que s'han allargat en el temps i en diferents fases, han canviat completament la fisonomia interior de l'edifici, que a partir d'ara pasa a formar part del patrimoni moble i immoble de la ciutat.

Des de sempre hem cregut i hem treballant en aquest projecte tan important com la recuperació integral de la Casa per a que puga acollir la gran col•lecció d'art que alberga el nostre Museu de l'Almodí, i que pacientment va omplint les parets de la Casa de l'Ensenyança com sempre serè coneguda, ja que continuarà ensenyant ara l'art propietat de tots els xativins i xativines.

María José Pla Casanova

Regidora de Cultura

Saluda

El Museu de Belles Arts es muda de casa. Abandona les velles parets de l'Almodí que l'han acollit durant dècades i se'n va a un altra casa, condicionada i preparada per convertir-se en un lloc on tota l'obra que hem exposat durant anys, i molta de la que tenim amagada en els soterranis de l'Almodí, estrenen vivenda, la històrica Casa de l'Ensenyança, una icona dins del cas històric-artístic de la nostra ciutat.

La Casa de l'Ensenyança ha estat recuperada després d'un llarg procés de rehabilitació i obres constants que l'han convertida en un edifici modern, pràctic, dotat de les últimes tecnologies i la més alta seguretat per a que a partir d'ara tots els ciutadans puguen gaudir de l'art en un lloc tan emblemàtic i tan característic.

Des de l'equip de govern sempre hem cregut en aquest projecte tan envejós com necessari. Era precís desdoblar el Museu de l'Almodí perquè no té suficient espai per acollir tot el patrimoni del que disposem, i l'art i el patrimoni no poden estar amagats sinó a la vista de tots els ciutadans i ciutadanes.

L'Almodí és converteix en Museu d'Arqueologia on podrem contemplar les restes del nostre passat i la Casa de l'Ensenyança, o de l'Arquebisbe Mayoral, acollirà a partir d'ara el Museu de Belles Arts.

Ha estat una obra pacient i ben dissenyada i que conjuga perfectament art i patrimoni, edifici de més de 250 anys que naix varies dècades després de la crema de Xàtiva, com a prova evident del renàixer de la ciutat acabada la barbàrie.

Convidem a tothom a que pugen gaudir d'aquesta obra tan important per a la ciutat, tan important per a tots i cadascun de nosaltres.

1 CONTEXT HISTÒRIC

A la mort sense descendència de Carles II es va produir un conflicte dinàstic que va desembocar en la Guerra de Successió[1]. Una contesa de dimensions europees que va tenir a València un dels seus escenaris[2]. Després de la coronació de Felip V de Borbó el 1701, València es va mantenir lleial al nou monarca fins que en 1705 fan la seua entrada a la ciutat les tropes de l'Arxiduc Carles d'Àustria[3]. L'Arxiduc va entrar triomfalment a València en setembre de 1706 i va ser reconegut com a rei de seguida. Un regnat que a penes va durar uns mesos, perquè el 25 d'abril de 1707 les tropes borbòniques van derrotar les austriacistes en la Batalla d'Almansa.

Carles II

L'Arxiduc Carles d'Àustria

1 **Carles II** l'embruixat (Madrid 1661 - ídem 1700), monarca d'Espanya (1665-1700), rei de Castella, d'Aragó, de València, de Sicília, de Nàpols, de Sardenya; duc de Borgonya i de Milà i comte de Barcelona. Fou el darrer monarca de la Casa d'Àustria a causa de la seva mort sense descendència.

2 La **Guerra de Successió** Espanyola (1701 – 1713/1715) va ser un conflicte bèl·lic internacional, que, a més d'afectar el conjunt d'Europa, va incloure la Guerra de la reina Anna a l'Amèrica del Nord, com també accions de pirates i corsaris a les costes de l'Amèrica espanyola. En aquesta confrontació, a més de la successió a la corona hispànica, s'hi dirimia també la qüestió de l'equilibri de poder entre les diferents potències europees, i és considerada un dels primers conflictes globals.[3]

3 **Arxiduc Carles d'Àustria** (1685-1740). Emperador dels territoris de l'imperi austríac, del 1711 al 1740. Aquest imperi incloïa, després del 1713, els territoris d'Àustria, Hongria, Sicília, Nàpols i els territoris de la Corona d'Aragó (1705-1725). Durant la guerra de Successió va encapçalar el bàndol austriacista, enfrontat als Borbons de Felip V.

Felipe V en 1723. Museo del Prado. Madrid

Després de la seua victòria, Felip V va decretar la nova planta, és a dir, l'abolició dels furs valencians i l'acomodament del regne i la capital a les lleis i costums de Castella[4]. El govern municipal va ser transformat profundament. Els càrrecs van deixar de ser electius per a passar a ser de designació directa del monarca, venals i hereditaris, i en majoria ocupat per aristòcrates, en molts casos forans.

Aquest enfrontament entre partidaris del Borbó i partidaris de l'Arxiduc nos sols es va patir a la ciutat de València, si no que també va arribar a altres localitats com la de Xàtiva. Un dels primers esdeveniments que més tard desembocaria en la guerra va ser l'accés a la ciutat de les tropes de l'Arxiduc en Nadal de 1705. El noble xativí D. Juan Tàrrega va ocupar la plaça de l'autoproclamat Rei Carles III i va obrir les portes a Basset, Nebot i la resta de caps militars austriacistes. Una vegada estava la situació dominada, es van fer presos els pocs partidaris que hi havia de Felip V. Aquest control de Xàtiva per part del bàndol de l'Arxiduc es va mantenir fins a finals d'abril de 1707[5].

Va ser després de l'aclaparadora victòria de les forces borbòniques en la Batalla d'Almansa el 25 d'abril de 1707 que la ciutat de Xàtiva va ser cercada immediatament. L'assalt a la ciutat es va produir des de la zona del raval, és a dir, des del punt on la muralla era més dèbil i vulnerable. Les tropes assaltants van avançar fins a les actuals places de la ***Bassa*** i l'***Espanyoleto***, i no va ser fins que arribaren a les portes dels Banys i Santa Tecla que toparen amb la resistència dels austriacistes. L'avanç continuava però en veure els partidaris del Borbó la resistència que hi va haver per part de la població i dels molts sacerdots que els assetjaven amb els seus tirs, es van enfurir encara més i els seus atacs van créixer en crueltat. A la fi les tropes borbòniques van fer que els partidaris de l'Arxiduc acabaren refugiant-se en el castell. Una vegada allí van ser bombardejats des del turó que ocupava l'ermita del Calvari fins que, finalment, van acceptar rendir-se.

Aleshores va ser quan el comandant d'Asfeld va decidir incendiar selectivament la ciutat. Aquest fet es va portar a terme el 12 de juny de 1707, prèvia evacuació de la totalitat dels veïns. En principi sols es volia procedir selectivament, arruïnant, a ser possible, les propietats dels austriacistes, però respectant els edificis històrics i els béns de la noblesa borbònica. Unes qüestions que a la fi no es van respectar, doncs el foc es va estendre amb gran facilitat quedant un terç de la ciutat en cendres.

Parcialment destruïda i quasi completament despoblada, la ciutat de Xàtiva va quedar encomanada a una guarnició militar d'origen irlandés a més de rebatejar-la amb el nom de ***Nova Colònia de Sant Felip*** mitjançant el decret de 1709[6].

---

4 **Felip V** d'Espanya, dit l'Animós, també conegut com a Felip V de Castella i IV d'Aragó, i també com Felip d'Anjou, títol que va ostentar abans de convertir-se en rei, (Versalles, França, 19 de desembre de 1683 - Madrid, Espanya, 9 de juliol de 1746) va ser rei d'Espanya des de 1700 a 1746, amb una breu interrupció el 1724, en què va regnar el seu fill Lluís.

5 AA.VV. *Història de Xàtiva*. Xàtiva: Ajuntament de Xàtiva, 2006, p.326-341.

6 AA.VV. Història de Xàtiva. Xàtiva: Ajuntament de Xàtiva, 2006, p.326-341.

408.
BATALLA QVE SE DIO EN LOS CAMPOS DE ALMANSA POR LAS ARMAS DE LAS DOS CORONAS,

Oli de Buonaventura Ligli i Filippo Pallotta (topògraf), 1709, Museu del Prado

Batalla que se dio en los campos de Almansa por las armas de las dos coronas, contra las de los portugueses, ingleses y olandeses (sic) el día 25 de abril de 1707.

Claude François Bidal, Marqués d'Asfeld, Henri-Frédéric Schopin , 1835, Versalles, Petit Trianon

La repoblació de la ciutat cremada va ser lenta, de fet, no va començar fins a la firma de la reial ordre de 21 de novembre de 1707, que autoritzava la tornada dels deportats i oferia béns confiscats als membres del partit borbònic. Les primeres ordres autoritzant el retorn dels xativins poc havien donat resultat, de fet, en 1708 tornaren a ser repetides. El permís va quedar limitat a aquells veïns que pogueren demostrar la seua fidelitat al Borbó. Es creu que durant l'any 1714 les autoritats borbòniques continuaren vigilant de prop els traïdors austriacistes sent l'últim informe firmat amb aquestes característiques el 22 de maig de 1714 per Alonso Sánchez Marín, delegat regi i estret col·laborador de Macanaz[7].

No serà fins a la dècada dels anys 20 quan la ciutat començarà a despertar de la letargia en la qual s'havia sumit. L'agricultura experimentarà una extensió del cultiu de l'arròs, ajudant a quadruplicar les rendes agràries dels llauradors xativins. És en aquesta dècada quan es comença a eixir de l'important crisi manufacturera que va afectar principalment a l'activitat de la seda. La ciutat va dur a terme l'inici de la recuperació del pols tèxtil en el sector de la seda i el lli gràcies a les noves ordenances que es van rebre en 1727, sobretot el sector de la seda. Un fet que va ajudar a la total recuperació d'aquest sector en arribar a la meitat del segle.

Gràcies a l'expansió econòmica i al creixement demogràfic dels anys immediatament posteriors a la Guerra de Successió, es van anar

7 **Melchor Rafael de Macanaz** (Hellín, Regne de Murcia, actualment província d'Albacete; 16 de febrer de 1670 – ibídem, 1760) va ser un pensador i escriptor polític espanyol del segle XVIII. Va arribar a ser fiscal del Consell de Castella en el regnat del rei Felip V.

reconstruint les barriades afectades per l'incendi de 1707, inclòs aparegueren de noves. També es projectaren edificis nous com la Caserna d'Invàlids de l'exèrcit, o inclòs a mitjans de segle es va planificar l'Albereda. Un poc abans d'aquesta dècada també es va implantar el "Equivalente", concretament en 1715. Un nou impost general que gravava les propietats rústiques, urbanes i les hipoteques amb un 10% del seu valor de taxació, així com les rendes del treball personal i els beneficis de les manufactures i el comerç.

Alguns successos van contribuir a agreujar la tensa atmosfera que es respirava a Xàtiva des de començaments de la dècada dels anys 20. En 1723 va haver una revolta popular provocada per la recaptació d'un nou impost destinat a pagar el salari dels regidors de la ciutat. L'any següent les autoritats es van negar a rebaixar l'impost del "Equivalente". A més la pressió per part dels creditors de la ciutat, exasperats per l'acumulació de pensions censals no pagades com a conseqüència dels trastorns causats per la Guerra de Successió, provocaven tensió i acalorades discussions dintre i fora del consistori[8].

Cap a la dècada dels anys 40 el corregiment de la ciutat va experimentar el segon de tota una sèrie de conflictes polítics que formen part de la història d'aquesta ciutat. El corregidor Miguel Vandoorent i l'alcalde Joseph Alegret van ser denunciats davant la Reial Audiència de València per un grup de regidor de la ciutat. Les acusacions eren greus: prevaricació, suborn, abús del poder, apropiació indeguda de fons públics, acceptació de suborns,

Quatre dels més importants cucs de seda domesticats, Meyers Konversations-Lexikon (1885-1892).

8 AA.VV. Història de Xàtiva. Xàtiva: Ajuntament de Xàtiva, 2006, p.326-341.

Mapa de la ciutat
després de la cremà

etc. Després de quatre llargs anys d'instrucció la sentència de 1747 confirmava les sancions imposades, entre elles la de ser apartats dels seus càrrecs. Una qüestió que finalment no es va dur a terme. A més els denunciants tampoc ho passaren molt millor. Alguns van ser advertits, altres multats, inclosos uns quants van sofrir desterrament en els presidis africans.

En aquesta dècada dels anys 40, concretament l'any 1748, concloïa el termini de vint anys de vigència establert per la concòrdia de 1728. Encara que no es preveia al document cap prorroga, si no que es prohibia, va continuar sent aplicada perquè els resultats eren òptims i perquè la ciutat es trobava en mig d'un procés administratiu per aprovar diferents ordenances municipals que no culminaria fins a 1750. Aquestes Ordenances Generals de 1750 pretenien sanejar i racionalitzar la vida municipal de la ciutat, així com, sanejar la seua solidesa econòmica i financera.

Aquestes ordenances de 1750 va incentivar nous projectes municipals i urbanístics. Entre els nous edificis i dependències construïts a mitjans del segle XVIII destacarem les oficines del "Repeso" que ja estaven en funcionament en 1756. En 1758 es va empedrar la plaça de les Cols i també es va edificar la Casa de l'Ensenyança, a instància de l'Arquebisbe Mayoral, destinada a la instrucció i educació de xiquetes pobres. Gràcies als projectes de reformes socials i econòmiques dels il·lustrats es va propiciar un canvi substancial en els plantejaments educatius al llarg del segle XVIII[9].

La preocupació d'un progrés econòmic i científic conduí a la necessitat de reformar els continguts i les pràctiques pedagògiques. S'intenta estendre al major nombre de ciutadans possibles l'educació així com dur a terme un canvi en els continguts educatius per a buscar allò pràctic i útil. Però a l'haver una disfunció entre legislació i realitat educativa-diària, s' intenta resoldre aquest problema amb la creació d'una Casa d'Ensenyança General Gratuïta per a donzelles i una Casa o Hospici per a la criança i educació dels seus fills[10]. Una solució que arribava en un moment on la ignorància per part de la població era generalitzada, sumat a la falta de mestres instruïts i dedicats únicament a l' ensenyança pública[11]. Per tant podem dir que la ciutat de Xàtiva es trobava amb una situació educativa no molt boiant.

També hi ha que tindre en conter que el poder estudiar, assistir a l'escola, llegir, escriure o contar era un luxe que sols les classes mes boiants de la societat del moment podien oferir als

9 TORREGROSA BARBERÀ, Vicent. "La Inspecció de les Escoles Públiques en "San Felipe" (Xàtiva). 1707-1807". *LLibre Explicatiu Falla Benlloch-Alexandre VI,* 1996, p.118-122.

10 TORREGROSA BARBERÀ, Vicent. "La Casa d'Ensenyanza de Xàtiva". *LLibre Explicatiu Falla Plaça Espanyoleto,* 1997, p.52-56.

11 TORREGROSA BARBERÀ, Vicent."El plan de Estudios de 1798 para la ciudad de San Felipe". *Papers de la Costera*, 1982, Nº2, p.67-76.

Entrada i Escut de l'Arquebisbe Mayoral a la Casa de l'Ensenyança de Xàtiva

seus descendents. És convenient saber també que l'educació dels xiquets i xiquetes per aquells temps eren totalment diferents, en el cas de que la família seu pogués permetre. Mentre als xics se'ls ensenyava a escriure i llegir, a les xiques els ensenyaven tot allò relacionat amb les llavors de les mans. Era totalment normal que dintre d'una família menys acomodada si existia un fill i una filla se li donara més valor i importància, a l´hora de poder anar a l'escola o a treballar, al xic que a la xica, que sols tenia l'obligació de saber fer els quefers de casa i estar disposta a casar-se[12].

Per tant si el sexe femení era el més dèbil i desfavorit, era el que menys possibilitats educatives tenia i formava part d'una família poc acomodada, dintre d'un "sistema" educatiu que no acabava d' alçar el vol, és totalment normal que l'Arquebisbe Mayoral s'embarqués i lluités per aquesta causa.

12 SARASÚA, Carmen. "Aprendiendo a ser mujeres: las escuelas de niñas en la España del siglo XIX". Cuadernos de Historia Contemporánea, 2002, Vol. 24, p.281-297.

2 PERSONATGE

Andrés Mayoral, conegut com a l'Arquebisbe Mayoral, va nàixer en Molacillos (Zamora)- una xicoteta localitat de Tierra de Campos-, en Març de 1685 i va ser batejat el dia 31 del mateix mes. Era fill legítim de Pedro Mayoral i Catalina Alonso de Mella, natural de Molacillos i descendent d'un germà del cardenal Mella, Bisbe de Saragossa. Aquest era una família acomodada que gaudia de la Capellania perpètua de Nostra Senyora de la Concepció i de les Beneïdes Ànimes del Purgatori, de la que ell mateix va ser capellà.

Descendent, per línia agnatícia del Solar de Valdeosera, Divisa "Regajal", amb el cognom compost: García de Mayoral[13]. Com en moltes altres ocasions a aquest cognom tan generalitzat se li afegia una de... i finalment desapareixia el patronímic[14]. Germà de Ambrosio Mayoral. Emparentat amb la família San Pedro de Coreses, que va ser primer regidor de Zamora i un dels seus fills, Andrés Javier José Mayoral, qui va ser el primer marqués de Villagodio.

Arquebisbe Andrés de Mayoral

13 L'**agnació** o **Parentesc Agnatici** es refereix al parentesc civil o jurídic, que es fonamenta en la potestat del paterfamilias i no suposa necessàriament relació de sang. En aquest cas el molt noble, antic, i il·lustre solar, Senyoriu i Vila de Valdeosera és una institució jurídica nobiliària, creada en el segle IX, sent un dels últims vestigis encara actius dels senyorius castellans de Behetría (benefactor) de llinatge o divisa (Senyorius de Castella dels gentilhomes sobre terres heretades dels seus pares i ascendents). Aquest senyoriu del qual parlem és germà del de Solar de Tejada, reflectint-se el seu reconeixement en les seues concessions reials.

14 Nom propi que designa ascendència, filiació o llinatge. Pot ser un cognom o bé una forma derivada del nom del pare o ascendent utilitzada després del nom de pila.

Aut-dous
natur-pe
dtur-aut
tota-mu
ndi-ma
chine-de
structur
ego-dum
sius-in
pastoris

La seua carrera universitària la va desenvolupar a Alcalá d'Henares. En finalitzar aquests estudis va ocupar la Canongia Magistral de Lleó. Posteriorment va ser canonge de Sevilla. Se li van oferir els arquebisbats de Barcelona i Ceuta, acceptant aquest últim per ser més pobre. Va romandre a aquest lloc durant sis anys (1731-1737), temps que va aprofitar per reconstruir el Temple de la Catedral[15]. En aquestes obres va invertir més de mil lliures. A més va aprofitar per restaurar la disciplina d'aquell capítol i clergat que ja feia temps es trobava gairebé relaxada.

En 1737 Felip V el va proposar per a l'Arquebisbat de València i va ser ratificat pel Papa Clement XII[16]. Va prendre possessió del càrrec el 31 de març de 1738, en presència de D. Jerónimo Monzonís, Canonge de la Catedral. Va fer la seua entrada a València el 8 de setembre d'eixe mateix any.

En arribar Andrés Mayoral a l'Arquebisbat, feia més de 6 lustres que la Diòcesi valenciana s'encontrava pràcticament òrfena d'atenció pastoral per part dels prelats, ja que tant Antonio Folch, per raons polítiques, com Andrés d'Orbe, per les seues obligacions a la cort van estar absents de l'Arquebisbat[17].

Des del primer moment de la seua arribada a la Diòcesi, va posar tot el seu empenyorament en la seua renovació pastoral. Va visitar totes les parròquies de l'Arquebisbat, procurant atendre les seues necessitats, dotant-les de tot el moblatge i ornaments litúrgics que necessitaren. Va impulsar la creació de centres docents, com la Casa de Santa Rosa de Lima, el Seminari Andresià i altres col·legis en la ciutat de València, així com la Casa de l'Ensenyança de Xàtiva. En el barri del Grau va erigir una ermita de la Verge del Rosari, hui parròquia, per a comoditat dels pecadors. Les Escoles Pies, amb un magnífic temple, deuen a l'Arquebisbe Mayoral gran part de les seues obres, i en elles va fundar el Seminari Andresià, amb dotació suficient per a beques d'alguns seminaristes pobres.

L'actual Museu Catedralici-Diocesà de València va tenir el seu principi en el "Museu d'Antiguitats" o "Museu Diocesà Valentí", que va crear l'Arquebisbe Andrés Mayoral en 1761. Aquest museu va estar instal·lat en el Palau Arquebisbal fins que va desaparéixer durant la invasió francesa en 1812.

Va fundar la biblioteca del Palau Arquebisbal, amb més de 12.000 llibres. L'acadèmia de Belles Arts de València, canviada de nom per Carles III a la Reial Acadèmia de Sant Carles el 14 de febrer de 1768. També va ser benefactor de l'Hospital General del Col·legi Imperial d'Orfes de Sant Vicent Ferrer i de la Casa de la Misericòrdia on es van arribar a repartir més 4.500 menjars.

15

16 **Clement XII** (Florència, 7 d'abril de 1652 – Roma, 6 de febrer de 1740). Papa núm. 246 de l'Església Catòlica entre 1730 i 1740.

17 **Fr. Antonio Folch de Cardona**, Arquebisbe de València entre 1700-1724. El seu pontificat coincideix amb la Guerra de Successió, quan el Regne de València va pedrer els seus furs per decret del Rei Felip V de Borbó el 29 de juny de 1707, substituint-se per un centralisme uniformista.
D. Andrés Orbe Larreátegui, Arquebisbe de València entre 1725-1736. En morir Antonio Folch de Cardona, després d'estar 20 anys fora de la diòcesi, el papa Benedicte XIII el va nomenar el 10 d'abril de 1725 Arquebisbe de València.

A ell també se li deu la fundació de la Casa Col·legi de PP. Agonitzant de Sant Felip Neri, on assistien i es consolava als moribunds en les seues cases, com també ho efectuaven actualment els Germans Camils. Conscient dels temps que corrien per les idees enciclopedistes que arribaven del país veí de França, i pel desenvolupament dels estudis literaris i científics, va fundar a València la Casa de Santa Rosa, en l'actual carrer que porta el seu nom, on s'educaven a més de 1.000 xiquetes. Va erigir i dotar a altres col·legis en distints punts de la ciutat i voltants.

Representació de l'escut d'armes de Solar de Tejada

Es va preocupar de cuidar la disciplina del clero, un poc desatesa pels temps que corrien. Va donar normes sobre l'administració dels sagraments, cerimònies sagrades, ofici diví, compliment dels sufragis, inversió de les rendes piadoses i dels béns eclesiàstics. En 1762 va disposar que els llibres parroquials s'escrigueren en castellà. En els ajuntaments, aquesta qüestió, venia fent-se des de feia temps. A les seues expenses es va encarregar la construcció de l'església parroquial del seu poble natal, Molacillos. Un temple d'estil barroc valentí –prou excepcional per aquelles terres-, i una espectacular torre. Amb exuberant decoració en el seu interior i, en la façana principal una llaura de l'escut d'armes del Solar de Valdeosera[18].

També va ajudar als monestirs pobres, als llauradors afectats per males collites i a les donzelles que desitjaven contraure matrimoni i no disposaven d'un dot. Durant el seu pontificat va fer, per mitjà d'un procurador, 7 vegades la visita "ad limina" a Roma, enviant interessants informes sobre l'estat en el qual es trobava la Diòcesi[19]. Va tenir com a bisbes auxiliars a José Tormo (1721-1790) i a l'agustí Rafael Nosela (1716-1792). Quan les forces li varen fallar va demanar ser rellevat de la responsabilitat pastoral de l'Arquebisbat, però no se li va acceptar la renúncia. Va morir el 6 d'octubre de 1769, als 84 anys. Va ser sepultat als peus de la grada de l'antic presbiteri de la Catedral. En 1941 les seues restes van ser traslladades al panteó del Capítol Catedralici[20].

18LLIM CHÁFER, Arturo. "Don Andrés Mayoral Alonso de Mella (1738-1769)". En: <http://www.archivalencia.org/contenido.php?pad=100&modulo=67&epis=53> (4-XI-2014).

19 La **Visita ad Limina Apostolorum** és la visita que tots els bisbes diocesans deuen realitzar a "els umbracles de Sant Pere i Sant Pau". L'objectiu de la visita no és tan sols visitar la tomba dels apòstols sinó el de informar el Papa, cada cert període, l'estat de la Diòcesi que governa.
Aquesta visita pot ser realitzada pel bisbe titular, el coadjutor, auxiliar o, amb permís de la Santa Seu, per un rector. Generalment la realitza el bisbe titular de la diòcesi i deu ser obligatòriament cada 5 ó 10 anys. Aquesta visita està regulada pel Còdec de Dret Canònic en els Cànons 399 i 400.

20LLIM CHÁFER, Arturo. "Don Andrés Mayoral Alonso de Mella (1738-1769)". En: <http://www.archivalencia.org/contenido.php?pad=100&modulo=67&epis=53> (17-XI-2014).

3

3 OBRA: LA CASA DE L'ENSENYANÇA

3.1. Antecedents: El Cas de València

L'arquebisbe de València D. Andrés Mayoral, que com ja hem explicat anteriorment va regir aquesta Diòcesi en la segona meitat del segle XVIII, anticipant-se a les exigències de la cultura i de la vida moderna, va comprendre tota la importància del problema de l'educació cristiana en la infantesa, a qui va consagrar la seua iniciativa, així com els seus recursos econòmics. Per aquesta causa va disposar la fundació per crear dos establiments pareguts en organització i idèntics en el seu fi. Per una part sufragar les despeses de la seua assistència i aliments en el Col·legi de les classes acomodades, així com ajudar a aquells de classe humil a poder estudiar.

Escala del Col·legi

Per aquestes causes esmentades anteriorment és per les que crea a la ciutat de València el Col·legi Andresià. El pis de baix el dedica a l'escola pública de xiquets, confiant la direcció i l'ensenyança en les dues seccions als pares Escolapis. L'altre establiment el dedicarà a les ensenyances de les xiquetes, és per això que mana construir un espaiós edifici amb una església, dedicada a Santa Rosa de Lima. Totes aquestes estances donaven als carrers de la Sang, de Renglons i de Ponet o Llonganissa. El segon pis el va destinar a Col·legi d'educació i recolliment de donzelles de distingit naixement i els pisos principal i baix per a l'ensenyança gratuïta de xiquetes pobres. A aquest establiment el va nomenar Casa Ensenyança i va donar per al seu règim una minuciosa reglamentació, confiant la

direcció del mateix a una Superiora i l'ensenyança a algunes mestres que eren retribuïdes amb 1 o 2 lliures mensuals. Aquestes mestres quasi havien de dur una vida monàstica, pronunciant els vots de castedat i d'obediència, encara que no d'una forma solemne o perpetua[21].

Per a realitzar aquestes fundacions i altres com les que va establir a Xàtiva, de la que parlarem més endavant, per a l'ensenyança de xiquetes i la dels Pares agonitzants de Sant Camil de Lelis per al servei espiritual dels malats de l'Hospital General i posar-les a l'empara de la llei, va sol·licitar anticipadament reial llicencia per adquirir solars i amortitzar-los justament amb els béns de quantitat i renda suficients per al sosteniment d'aquelles formes ajustades estrictament a la llei per a què deixara assegurada la seua permanència i la seua perpetuïtat. Va sol·licitar també per a agregar a aquestes amortitzacions la dels béns que li va deixar en herència amb aquest objectiu Dr. D. Joseph Moreno, vicari de Sant Martí, obtenint-ho tot gràcies a les Reials Provisions de 1759. A més el Ministre d'Hisenda Marqués d'Esquilatge el va exemptar del pagament dels drets d'amortització i segell reial, a causa de la finalitat piadosa i útil a la qual es consagraven.

Arran d'aquesta primera Reial Provisió va començar a construir-se l'edifici destinat a Casa Ensenyança general i gratuïta. Es va començar a donar aquest servei en el següent any de 1762, habitant les mestres la part construïda i rebent els seus aliments i retribucions de la tresoreria arquebisbal.

El 27 de febrer de 1765 va atorgar l'Arquebisbe Mayoral davant l'escrivà D. Joseph Mateu, l'escriptura de la fundació en virtut de les Reials autoritzacions obtingudes. Va constituir l'administració dels béns amortitzats per a la subsistència de les 3 institucions per ell creades i va nomenar com administradors als senyors D. Joseph Manuel Verges i D. Miguel Moncho, preveres.

Per al servei espiritual de la Casa Ensenyança i Col·legi de recolliment de donzelles de distingit naixement, va construir, adossada a ella i en la part del seu solar que donava al carrer de Renglons, l'església de Santa Rosa de Lima, i a més el 18 de març de 1762 va atorgar, davant l'escrivà D. Joseph Font, una escriptura de conveni amb l'Arxiconfraria de la Sang, en virtut de la qual aquesta va renunciar a algunes servituds que tenia a favor de la seua església i sobre l'antic Parador de la Sang, adquirit per l'Arquebisbe Mayoral per al seu enderroc i incorporació a la Casa Ensenyança, a canvi d'altres concessions que rebia i li va permetre obrir cor i tribunes al presbiteri de la dita església. Va deixar clar a la clàusula núm. 8 de la mateixa escriptura, que "per si qualsevol qüestió deixara de tenir efecte el primer destí piu i públic al qual es destinava la dita construcció projectada en el lloc del Parador, quedaren sense cap efecte totes les referides concessions"[22].

21 CALABUIG CARRA, Vicente. *La Casa Enseñanza : fundación del arzobispo Mayoral / informe presentado al Excmo. Ayuntamiento por el concejal Vicente Calabuig y Carra.* Valencia: Talleres de imprimir de Emilio Pascual, 1897, p.5-20.

22 CALABUIG CARRA, Vicente. *La Casa Enseñanza : fundación del arzobispo Mayoral / informe presentado al Excmo. Ayuntamiento por el concejal Vicente Calabuig y Carra.* Valencia: Talleres de imprimir de Emilio Pascual, 1897, p.5-20.

El 13 d'octubre de 1768 el Sant Pare Clement XIII va redactar una Butlla on se satisfeien anualment, per espai de 40 anys, dels fons i rendes de la "mensa" arquebisbal de València, 188 escuts d'or, equivalents a 400 lliures, a la fundació per portar a terme la Casa Ensenyança. A més el Sr. Mayoral va decretar el 4 de juny de 1769 que s'aplicaren a la Casa Ensenyança les rendes dels beneficis extingits de "pértica", fent-se efectiu després de la mort de l'Arquebisbe el 6 de novembre de 1769[23].

El 19 d'abril de 1766 va dictar i firmar l'Arquebisbe Mayoral els mandats per al règim de la Casa Ensenyança i Col·legi de donzelles de distingit naixement, nomenant com a directora a la Superiora D. Catalina Lanuza. El 15 de setembre de 1767 es va donar l'últim auto d'aprovació pel Visitador General d'Amortització D. Andrés Gómez de Vergara a tots els béns constitutius de les fundacions de l'Arquebisbe Mayoral. Aquests mandats no van arribar a tancar-se del tot, ja que va sorprendre la mort sobtada de l'Arquebisbe el 6 d'octubre de 1769.

Immediatament després de la mort de l'Arquebisbe Mayoral, es van confiscar per part del Tribunal d'Espolis, tots els béns que tenien aquest caràcter, formant un "Ram separat" de tot allò que es referia a la fundació de la Casa Ensenyança. És per això que S.M. el rei D. Carles III, volent contribuir eficaçment a la prosperitat de les piadoses fundacions del difunt Arquebisbe Mayoral, va nomenar el 3 d'abril de 1772 una Junta. Aquesta junta estava composta per l'Arquebisbe de València com a president, el Subcolector d'Espolis, un canonge que va ser D. Joseph Mayoral, nebot del fundador, per considerar-lo el Rei el més identificat amb l'esperit i el més coneixedor de les aspiracions del mateix; el Corregidor, un Regidor de l'ajuntament i el Comptador principal de l'Exèrcit, per a què proposaren a la seua Majestat el més convenient per a tan profitosa institució.

Aquesta junta depenia del Colector General d'Espolis i Vacants; a aquesta institució es van entregar tots els béns amortitzats per les fundacions de l'Arquebisbe Mayoral, fent-se més gran gràcies a una adjudicació d'1.097.486 reials, que va percebre el 14 d'agost següent de la Tresoreria General de l'Espoli amb el destí d'acabar els edificis començats La seua administració es va confiar a D. Joseph Blanch, en virtut dels poders que li va atorgar la mateixa Junta el 18 de juny de 1772 davant l'escrivà D. Joseph Zacarés.

Aquesta Junta i administració va continuar funcionant per un espai de 10 anys, fins que el 6 de febrer de 1782, per escriptura davant el mateix escrivà D. Joseph Zacarés, es va fer la distribució i adjudicació dels béns que després, correspondrien a cadascuna de les fundacions per a què cadascuna tingués i administrés com a pròpia la renda senyalada per a complir amb els seus fins respectius.

23 La **pértica** és una antiga mesura de longitud agrària utilitzada pels romans. Equival a 10 peus o 2 passes. També és una unitat de superfície que s'utilitza encara en alguns llocs d'Itàlia.

En la dita escriptura consten els béns que es van adjudicar al Col·legi Andresià de les Escoles Pies i dels quals es va fer entrega al P. Melchor de San Nicolas, rector del mateix, amb la deguda separació dels que havia de sufragar amb la seua renda, de 680 lliures, la manutenció per a 3 beques senceres de 4 i 112 rs. diaris per a fills de nobles pobres que no pogueren donar-los cap aliment, i de 6 mitges beques per als d'igual classe, els pares dels quals pogueren contribuir en part a poder sufragar els seus aliments i a més els que havien de proveir amb la seua renda de 384 lliures i 438 respectivament, la manutenció de tres mestres i un llec, prevenint que no es portaren conters separats per a cadascú dels esmentats objectes i es rendiren al superior i al patró. Es van adjudicar i entregar al Visitador i Governador de l'Hospital General, baix inventari, els béns que corresponien a la fundació dels Pares Camils, al costat del mateix Hospital, amb una renda de 1.047 lliures, 7 sous i 7 diners, per haver-ho resolt així la Reial Càmera a conseqüència d'una representació que li va fer la Junta per haver-se pogut organitzar el servici que havia reglamentat el Fundador, i convingut amb el P. Martín Barquilla, superior de la dita ordre.

Per últim es van adjudicar a la Casa Ensenyança i Col·legi a D. Pedro Joseph Mayoral, a qui es va nomenar el seu apoderat general per la Junta. Es va adjudicar una pensió de 40 anys sobre la dignitat arquebisbal de València en virtut de la butlla papal de Clement XIII i corresponent a la quantitat de 400 lliures. També se li va adjudicar vàries cases en la ciutat i terres en els pobles d'Albalat i Museros. Se li concediren els béns procedents de l'herència del Dr. D. Joseph Moreno, vicari de sant Martí, que li'ls va deixar a l'Arquebisbe Mayoral amb la condició que s'aplicaren perpètuament les seues rendes a la Casa Ensenyança iniciada per aquell prelat i que compren a més vàries terres i cases en Borbotó, Guadassuar i Alzira.

Una vegada repartits els béns la Junta es va dissoldre i des d'aleshores la Casa Ensenyança va tenir una vida independent, administrant els seus bens un director gratuït que nomenava el Colector General d'Espolis a proposta del Subcolector d'aquesta Diòcesi, havent exercit aquest càrrec, després de D. Pedro J. Mayoral, el canonge D. Antonio Roca, des de 1785 a 1822, D. Juan del Castillo, Ardiaca de Xàtiva, des de 1823 al 28; D. Luis Exarque i Mas, l'any 1829; D. Pedro Cano, des de 1835 a 1854, havent sigut confirmat per Reial ordre el seu nomenament; després, des de gener de 1857 i amb igual aprovació, fou director de la Casa Ensenyança el Canonge D. Joaquim Hernández, després Bisbe de Badajoz i Segorb, i últimament ho va ser, encara que sols com a interí, des de 1863, D. Francisco de paula Formosa, que en 1864 va cedir a l'ajuntament per ordre del Governador dels bens de la fundació, convertits ja en títols del deute consolidat al 3% en virtut de la llei de desamortització de maig de 1855, com també li va entregar els conters i saldo de la seua breu administració[24].

24 CALABUIG CARRA, Vicente. *La Casa Enseñanza : fundación del arzobispo Mayoral / informe presentado al Excmo. Ayuntamiento por el concejal Vicente Calabuig y Carra.* Valencia: Talleres de imprimir de Emilio Pascual, 1897, p.5-20.

3.2. Règim Intern de la Casa Ensenyança

L'Arquebisbe Mayoral va confiar des del principi l'ensenyança dels xiquets del Col·legi Andresià, als Pares de les Escoles Pies. La de la Casa Ensenyança per a xiquetes, tenia present confiar-la a algun ordre religiós, ja que el seu objecte primordial era que s'oferiren, en un establiment i altre, un ensenyament acurat i una educació essencialment cristiana a la infantesa. La seua cerca va ser acurada i, així i tot, no va aconseguir arribar a cap acord en concret.

Va ser per aquesta causa que li va confiar la direcció de la Casa Ensenyança de xiquetes i el Col·legi de donzelles de distingit naixement a D. Catalina Lucena, a la qual va nomenar Superiora segons expressa en els Mandats que va dictar i firmar en 1776 per al seu règim. En eixos manaments, així com en els manuscrits firmats, dels que ja hem parlat amb anterioritat, va expressar el fundador el seu pensament sobre les condicions morals que devien reunir les mestres que havien de donar l'ensenyança baix la direcció de la superiora, de la caritat i la pietat que devia distingir-les, de la vida de comunitat i clausura quasi monàstica que devien fer en aquella casa. De la seua preparació i ingrés en ella, dels vots de castedat i d'obediència que devien pronunciar després dels 6 mesos, encara que no solemnes ni perpetus, sinó pel temps que en ella estigueren; dels resos entre els quals els prescrivia el del "ofici parvo" on el "maitines" i "laudes" havien de cantar a mig to, alçant-se per a dur a terme aquesta llavor a les 4 del matí. Eren importants altres pràctiques religioses diàries, així com dels càrrecs de Consiliaria i Provisora o Dispensera que havien d'exercir les dites mestres per elecció, durant 3 anys aquests càrrecs, etc.

La dotació de les mestres va ser en un principi la d'1 lliura mensual, si eren de València, 2 lliures si venien de fora, i si eren franceses, se'ls donava a l'entrar 25 lliures per a les seues primeres despeses, més tard es van elevar els sous sent 60 rs. mensuals per a les mestres i 90 per a la superiora. Se les obligava a donar 3 hores de classe pel matí i 3 hores per la vesprada, quedant-los lliures la resta del temps per a fer les seues llavors pròpies.

Els ensenyaments es dividien com en les Escoles Pies en dos seccions, una destinada a l'ensenyament gratuït de xiquetes pobres i altra la destinada al Col·legi de donzelles de distingit naixement. Al principi va pensar en instal·lar-les en edificis distints però continus, però finalment sols va construir un únic edifici, destinant el pis principal i els baixos a l'ensenyança gratuïta de les xiquetes i el segon pis i les golfes per al Col·legi de les donzelles.

Les condicions per a l'admissió de les xiquetes en el Col·legi de donzelles era el següent: tenir suficient edat per a menjar i vestir-se soles (7 a 14 anys), estar sanes, vindre de pares i iaios decents, que no tingueren ni hagueren tingut cap ofici infame, que foren persones que respongueren al pagament de les pensions i que aportaren un aixovar. Les pensions que pagaven eren iguals que les que pagaven aquells que anaven a les Escoles Pies, 6 reials diaris, pagats per

Pati del Col·legi

terços anticipats a raó de 720 reials i 8 més per a despeses de paper i ploma. A més, si les xiquetes aprenien música havien de pagar un plus de 100 reials per avançat. Si les òrfenes volien quedar-se en el Col·legi una vegada acabades les classes, podien fer-ho, mitjançant una vida religiosa i recollida i el pagament d'una pensió de 1000 pesos sense ulteriors de pagament.

L'última Superiora, D. Ramona Santibáñez, que va exercir el càrrec des de 1818, va presentar la seua renuncia el 12 de febrer de 1851 al Governador D. Melchor Ordóñez, i aquest inspirant-se en l'esperit de la Fundació i en les aspiracions del Sr. Mayoral, va confiar la direcció del col·legi a les Religioses de Loreto, ordre francesa fundada en 1822, concedint-los el local que aquest mateix ocupava en el segon pis de la Casa Ensenyança, a més dels claustres baixos i el jardí que no eren necessaris per a l'ensenyança pública, construint-se l'escala independent que hui en dia existeix per al pis principal, que va continuar destinat a l'ensenyança gratuïta de xiquetes pobres, sota la direcció de D. Josefa Inglés, que des de 1835 havia estat mestra de llavors en el Col·legi. Aquesta obra es va fer amb els fons sobrants del mateix i li va ser entregat el local, el material d'ensenyances i els objectes de culte de l'església de Santa Rosa de Lima, tot baix inventari a la Superiora de Loreto Madame Meulenaire, a qui es va donar còpia dels manaments de l'Arquebisbe Mayoral sobre el règim del Col·legi, per al seu compliment exacte[25].

25 CALABUIG CARRA, Vicente. *La Casa Enseñanza : fundación del arzobispo Mayoral / informe presentado al Excmo. Ayuntamiento por el concejal Vicente Calabuig y Carra.* Valencia: Talleres de imprimir de Emilio Pascual, 1897, p.5-20.

3.3. La Casa Ensenyança de San Felipe

Una vegada analitzada la Casa Ensenyança de la ciutat de València, ja podem endinsar-nos en la de Xàtiva, coneguda al segle XVIII com ***Casa Ensenyança de San Felipe***. Comparteix règim intern amb la de València, així com dependència de la Fundació Mayoral, però també la diferencien l'any de construcció i el seu procés per acabar sent Casa d' Ensenyança. Encara que la seu de la ciutat de València va ser prou important, la de Xàtiva no es queda enrere, forma part de la història dels xativins i per això desvetllem la seua historia.

La seua particular història comença cap al 1755, quan els Regidors de San Felipe iniciaven davant l'Arquebisbe Mayoral i el Rei Ferran VI, les gestions administratives adreçades a poder aconseguir la creació d'una Casa d' Ensenyança General Gratuïta, per a l'educació de xiquetes i un Hospici per a la criança i educació dels seus fills. L'objectiu que es volia portar a terme per aquells temps era la millora de la situació educativa de la ciutat mitjançant una alternativa al pla educatiu que per aquells temps predominava en el territori de La Costera. En definitiva, una alternativa al reglament de les Ordres Municipals de 1750. La línia d'acció seria semblant a la que plantejava l'Arquebisbe Mayoral per a les institucions del Col·legi Andresià i la Casa Ensenyança, pertanyents a la seua Fundació.

El 18 de novembre de 1755, el prelat es va dirigir a l'ajuntament de San Felipe afirmant que "ningú més que ell tinga gust per la fundació de la Casa o Hospici per a l'ensenyança pels PP en eixa ciutat", encara que d'altres gestions podia no fer-se càrrec[26].

En desembre de 1755, el Procurador General de San Felipe, Miguel Tejedor, s' adreça al Rei Ferran VI, analitzant la situació social i econòmica de la ciutat, així com la reglamentació educativa realitzada al llarg de la primera meitat del segle i valorant negativament els resultats, doncs segons pareixia, no es complia la finalitat per la qual causa havia estat construïda la Casa Ensenyança.

El poc èxit que va tenir la reglamentació educativa dictada entre 1707 i 1750 sumat a la falta de solucions viables i la impossibilitat d'afrontar la situació des del poder municipal, van fer que es proposara la Fundació d' un hospici dotat suficientment per a mantenir 6 mestres per a les primeres lletres, l'aritmètica i la llatinitat, sota la direcció dels Pares de les Escoles Pies. Amb tot açò s'esperava aconseguir bons escriptors, bons aritmètics, excel·lents llatins i humanistes i sobretot molt d'avanç amb les notícies de la Doctrina Cristiana[27].

26 AHMX: Lligall 1432, diversos de l'E, "Escuelas Pías, Carta del Arzobispo Mayoral al Procurador General de la Ciudad"

27 TORREGROSA BARBERÀ, Vicent. "La Casa d'Ensenyanza de Xàtiva". *LLibre Explicatiu Falla Plaça Espanyoleto,* 1997, p.52-56.

Les discrepàncies entre l'Ajuntament i els Escolapis en qüestions com el nombre de mestres, cabals per a la casa i aliments, a més de l'estat de la ciutat amb els seus creditors censalistes i la mort de l'Arquebisbe Majoral en 1769 van impedir fer realitat els projectes.

Com a filial de la Casa Ensenyança de València l'Arquebisbe Mayoral va disposar un establiment paregut, encara que no del tot igual per a la ciutat de San Felipe. A les dones se'ls ensenyava a fer calça, cosir, brodar, fer rets i "mornel", dibuixar, llegir i escriure[28]. Aquesta institució, afecta els mateixos béns que la de València i tindria edifici propi en el lloc que hui ocupa la casa del seu nom.

En 1770, la Casa Ensenyança de San Felipe, era tan sols un projecte, encara que ja s'havia construït l'edifici com a tal amb l'objecte de destinar-la a l'educació de les xiquetes i comprar terres al terme municipal per a la subsistència i dotació de la casa, així com les persones emprades en magisteri.

A la mort de l'Arquebisbe Mayoral, el Colector General d'Espolis i Vacants es va fer càrrec de tots els béns. Davant aquesta situació, a l'abril de 1770, els responsables municipals de l'antiga Xàtiva sol·licitaren al Tribunal d'Espolis que el principal destí de la Casa Ensenyança hauria d'estar albergat per les aules i habitacions dels mestres de gramàtica i llatinitat. A més es pretenia que les terres foren destinades per a dotar amb salaris competents per als mestres[29].

La proposta d'utilitzar la Casa Ensenyança, així com les terres per a l'educació, però amb matisos diferents dels establerts per l'Arquebisbe Mayoral, no foren acceptats per la fundació. La junta designada pel Rei Carles III, el 3 d'abril de 1772, d'administrar la fundació, va distribuir els béns mitjançant escriptura el 6 de febrer de 1782, entre les tres institucions que s'incloïen. D'acord amb aquest fet i per tal de fer efectiva per part de la Fundació i entregar a cadascuna de les institucions els béns de la dotació que li corresponien, la junta aplicà a la Casa Ensenyança finques per valor de 3.189 lliures i 13 sous com ja hem assenyalat anteriorment. Els béns corresponents a la ciutat de Xàtiva i llocs del seu àmbit d'influència eren els següents:

-3 cases i 73 fanecades de terra d'horta en diverses partides del terme, llogades per 411 lliures, sent el procurador "Josef Castañeda".

-1 casa-alqueria amb 22 fanecades de terra d'horta, partida de la Marca, llogades mitjançant escriptura a Félix Sánchez per 93 lliures. A més, altres 25 fanecades, en altra escriptura per 93 lliures.

28 "Instituciones económicas de la Sociedad de amigos de la Ciudad y Reyno de Valencia", historia de la sociedad y extractos de sus principales Actos y Acuerdos ha fin de agosto de 1777, nºIV. Relación de Premios, que por primera vez ofrece la Sociedad. Benito Monfort, Valencia, 1777, p.161.

29 TORREGROSA BARBERÀ, Vicent. "La Casa d'Ensenyanza de Xàtiva". *LLibre Explicatiu Falla Plaça Espanyoleto,* 1997, p.52-56.

TOTA PULCHRA ES AMICA MEA ET MACULA NON EST IN TE.
Electa ut Sol
Stella Maris
Turris Davidica.
Porta Coeli
Plantatio Rosae
Quasi Palma
Speciosus
Sicut Lilium
Oliva Speciosa.
Fons Signatus
Quasi Cedrus
Civitas Dei.
Puteus Aquarum viventium
Scala Coeli
Hortus Conclusus
AVE MARIA Purisima,
sin pecado concebida. Ma-
ter Ymaculata. Ora pro nobis.
Año 1783.

-16 fanecades i mitja terra d'arrossar en "l'alvelló" de Lloc Nou d'Enfenollet, llogades mitjançant escriptura a "Josef Cerdá i Natali" de Genovés per 82 lliures i 2 sous.

-11 Fanecades i mitja de terra d'arrossar amb moreres en Genovés i llogades mitjançant escriptura a "Cristobal Moscardó" per 83 lliures i 10 sous.

-86 fanecades de terra de secà amb oliveres i garroferes en diverses partides de Genovés i llogades mitjançant escriptura a "Miguel i Tadeo Moscardó" per 50 lliures[30].

-3 fanecades d'horta en la partida de la Marca de "San Felipe", adquirida en 1782 per "D. Pedro Josef Mayoral" a Andrés Diego i llogades a Félix Sánchez per 10 lliures[31].

Al llarg de la dècada dels 80 del segle XVIII la "Casa d'Ensenyança de San Felipe ja funcionava a ple rendiment. Sabem que en 1789 i 1790 "les xiquetes més avançades en les seues llavors respectives, de les costures i Casa Ensenyança" ja participaven en la distribució de premis que realitzava la "Societat d'Amics del País de la Ciutat i Regne de València"[32].

El funcionament de la Casa d'Ensenyança als segle XIX i XX els abordarem al punt ***Ús a través del temps***, on podran seguir l'evolució que l'edifici sofreix

30 TORREGROSA BARBERÀ, Vicent. "1997, p.52-56.

31 Arxiu de la "Casa Enseñanza". Lligall 87. "Escritura de distribución de bienes entre las tres fundaciones del Arzobispo D. Andrés Mayoral" Op.cit.,p. 102.

32 Arxiu de la Reial Societat Econòmica d'Amics del País de València (ASEV): c-21, III, Educación, nº1.

4 PROJECTE CONSTRUCTIU: Església de Santa Tecla i Casa de l'Ensenyança

4.1. Església de Santa Tecla

Campanar de l'església de Santa Tecla

De l'església ja tenim constància el 14 d'abril de 1248, quatre anys després de la presa de la ciutat per Jaume I, quan dóna a Ponc de Troves unes cases situades entre l'actual carrer de l'ensenyança i l'església de Santa Tecla. Es tracta d'un temple de planta rectangular (26 metres de llargària i 11 d'amplària), una nau central, testera plana, sis arcs de diafragma, capelles entre els contraforts i coberta de fusta a dos vessants. Pròxima al temple discorria la muralla de la ciutat i una de les portes d'accés a la mateixa, l'anomenada porta de Santa Tecla.

Degué construir-se sobre una mesquita, ja que les cases eren molt cobejades com per a derruir-les i construir una església, probablement per gent vinguda de Tarragona, on hi havia gran devoció per aquesta santa. Al costat d'aquesta, però exempta, hi havia una torre de la muralla que va servir de campanar.

En 1618 es va construir una rotonda coberta per a la Mare de Déu de la Salut[33]. En maig de 1707, l'artilleria francesa va batre el temple, deixant-ho quasi destruït.

Posteriorment, amb la lenta reconstrucció de la ciutat, l'església va ser reconstruïda redimensionant les mesures als carrers i cases veïnes que hi havia al seu voltant. Aquestes reconstruccions van durar molt poc de temps, ja que al març de 1748, els terratrémols que va patir la ciutat de Xàtiva van deixar l'església inservible. En 1749 es van celebrar diverses corregudes

33 Habitació de planta circular acabada en cúpula

DON
FELIPE
QVINTO
REY DE
ESPAÑA

de bous en benefici de la reconstrucció del temple. Per a juny de 1752 estaria finalitzat, però poc de temps després es van derrocar les cases que donaven a l'actual carrer de l'ensenyança per a construir la Casa de l'Ensenyança de l'Arquebisbe Majoral. Aquesta es comunicaria amb l'església des de l'escala principal del palau -a nivell del replanell- que hi havia entre el primer i el segon pis per a poder assistir al culte.

Planta del Segle XIII

Planta del Segle XVIII

En 1774, a causa de l'increment de la població, que no cessava d'assentar-se en la "Nueva Colonia", l'Arquebisbe Fabián i Fuero creu pertinent erigir Santa Tecla amb l'ajuda de la Parròquia. En la documentació anterior figura sovint com parròquia, sense tenir el títol assenyalant-li territori.

Tanmateix els desperfectes no varen ser reparats correctament perquè ja en 1790 Francesc Cuenca presenta un informe per realitzar urgentment obres en la fàbrica. Mesures que tampoc van aconseguir salvar l'edifici. Cap al 1821, a conseqüència de la supressió de les ordres i comunitats religioses per les Corts, la parròquia es trasllada a l'església del Convent de la Mercé, un fet que constata també el seu deteriorament imminent. Es baralla la possibilitat que en finalitzar el Trienni Liberal i tornar els mercedaris, la parròquia tornarà a ubicar-se a la seua antiga seu, una qüestió que no se sap amb exactitud[34]. El que si sabem segur, és que en 1845, deu anys després de la Desamortització de Mendizábal, ja estava instal·lada definitivament en la Mercé[35].

En 1896, el temple de Santa Tecla es trobava en estat de ruïna imminent, puix els documents de l'època al·ludeixen a la seua pròxima clausura. Un fet que en 1903 encara no s'havia produït. Es va tancar entre maig de 1908, data d'un inventari de la Parròquia de Santa Tecla (des de 1845 en l'església de la Mercé) i octubre de 1909, data de l'apèndix a aquest inventari que especifica els objectes traslladats de l'antiga església de Santa Tecla. Definitivament fou derrocada en 1911.

34 El **Trienni Liberal** (1820-1823) va ésser un període liberal del regnat de Ferran VII, que es va iniciar amb el pronunciament de Riego l'1 de gener de (1820) a Las Cabezas de San Juan, que havia rebut l'encàrrec de dirigir una expedició contra els insurgents en les colònies d'Amèrica.

35 La **desamortització de Mendizábal** es va dur a terme entre 1836-1837, quan era regent la Reina Maria Cristina de Borbó. Junt a la de Pasqual Madoz van ser dos de les desamortitzacions liberals més importants. Va tindre unes conseqüències molt importants per a la historia econòmica i social d' Espanya.

4.2.Casa de l'Ensenyança

La Casa de l'Ensenyança es va construir a mitjans del segle XVIII, concretament en 1758, per l'arquitecte fra José Alberto Pina nascut a Moyuelas, prop de Terol, en 1693. Arquitecte i mestre d'obres de sa Majestat. Carmelita descalç des de 1719, quan va ingressar en el Convent del Carme a Saragossa. Actiu a partir de 1740 a la zona de València. Va exercir com a arquitecte municipal de Xàtiva i de la col·legiata arrel de la seua presència en la ciutat amb motiu de la construcció de la Casa de l'Ordre. També va ser l'autor del projecte de l'església de Vila-real, Agustines d'Ontinyent i Palau Episcopal d'Albarracin.

No hi ha dubte que ens encontrem davant un dels més famosos arquitectes d'Aragó d'estil barroc. La seua formació arquitectònica degué transcórrer en el cercle d'arquitectes saragossans, actius en les més importants obres de principis del segle XVIII. Abans d'instal·lar-se a València havia construït a Aragó 24 esglésies, una d'elles la de Luna (Saragossa), traçada cap a l'any 1733, de planta de saló. En haver-se instal·lat a Xàtiva per a l'execució de l'església del convent del seu ordre, ben prompte assoliria el càrrec d'arquitecte municipal i aconseguiria la concessió del títol reial de mestre arquitecte. En 1769 va ser nomenat acadèmic de mèrit de l'Acadèmia de Sant Carles de València.

Centrant-nos en l'edifici de la Casa de l'Ensenyança sabem que la seua entrada principal es va projectar i construir per la plaça de l'Arquebisbe Mayoral. Consta de planta i dos pisos, quedant al nord i junt amb la façana una torre que porta en el seu interior la caixa d'escales que articulava l'edifici amb l'antiga parròquia de Santa Tecla per a poder assistir als servicis religiosos sense eixir al carrer.

La façana és absolutament simètrica amb 5 balcons de forja per planta, dos d'ells condemnats a coincidir amb la caixa d'escales. L'obertura de la porta, de pedra, ostenta l'escut de l'Arquebisbe Mayoral entre rocalles i lleons. El seu interior es desenvolupa a partir d'un pati interior que comunica vestíbul i cotxera per mitjà d'arcs rebaixats de grans llums.

El cos central de l'edifici consta de tres plantes i una torre, com hem dit , situada en el lateral dret sobre la caixa de l'escala. L'ala esquerra, la disposició obliqua del qual respecte al cos central és obligada per la trama viària, consta del mateix nombre de plantes i orde de vans que aquell.

L'ala dreta que té quatre plantes, esta adossada, i inclòs construïda, sobre els contraforts de la desapareguda Església de Santa Tecla, i són especialment interessants les restes de la cornisa, tambor i petxines, de l'antiga capella de la Mare de Déu de la Salut, que encara es mantenen en peu adossats al final d'aquesta ala.

En el pati central apareixen dos arcs carpanell que suporten els corredors, sens dubte posterior a la resta de la fàbrica, que organitzen la circulació en les plantes, aclarint el cos principal, i el del fons de tal comesa.

5

5 EXCAVACIÓ

Els treballs efectuats a càrrec dels arqueòlegs Àngel Velasco i Celia Perla, vingueren motivats per les pròximes obres de remodelació en els edificis preexistents per a adequar-los a l'Exposició de la Llum de les Imatges en 2007. Els edificis són dues construccions importants de la ciutat i que estaven en un estat molt deficient: l'església de Santa Tecla i la Casa de l'Ensenyança.

Pel que fa a l'església, es tracta d'un temple de planta rectangular i amb una nau central. Pròxima al temple discorria la muralla de la ciutat i una de les portes d'accés a la mateixa, l'anomenada porta de Santa Tecla. Cap d'aquests elements, a pesar de la seua proximitat, es relacionen directament amb el solar de l'excavació.

Per la seua banda, la Casa de l'Ensenyança data de 1758 i va ser manada construir per l'Arquebisbe Mayoral. Es troba adossada al temple, amb el que té comunicació directa i amb el que forma una sola illeta.

Durant el procés d'excavació en aquest solar han aparegut diverses estructures que podríem separar en tres grups diferents:

1. Restes Pertanyents a la desapareguda Església de Santa Tecla:

Són els més antics, corresponen a ella diverses estructures del seu costat sud: s'han excavat i identificat dos espais religiosos, la sagristia i la capella de la Comunió.

Pati de la Casa de l'Ensenyança abans de l'excavació

Mur trobat al nord

Mur trobat al sud

De totes elles es conserven paviments i murs conservats fins a un metre d'altura. Hi ha també dos criptes, de les que tan sols una ha pogut excavar-se, però l'interior de la qual ja havia sigut buidada amb anterioritat. Tots els sediments que omplien les estructures de l'església han aportat materials contemporanis. Així mateix, les estructures que contenien no eren de gran qualitat. Estan elaborades amb materials i tècniques pobres. Únicament cal destacar el conjunt de taulellets policroms barrocs que revestien alguns sòcols i part d'un sòl de l'església.

2. Restes constructives del pati oest i pous d'ambdós patis:

Les restes que s'han trobat són restes pertanyents a habitatges limítrofs amb l'església pel seu costat sud. Lamentablement, les estructures apareixen quasi totalment arrasades, els murs a penes afloren, els paviments es conserven tan sols parcialment i queden tots ells alterats per les construccions posteriors, com, un molí, uns quants murs inconnexos, restes de diferents paviments i canalitzacions. Tots aquests elements nombrats conformen un conjunt de difícil interpretació, per això sols podem dir que es tracta de restes d'habitatges amb un límit cronològic d'ús. Aquest límit cronològic del que parlem acaba en el moment de construcció de la Casa de l'Ensenyança en 1758 . La construcció d'aquest potent edifici va suposar l'arrasament total de les parts dels habitatges sobre l'espai on es va alçar, per això, van quedar com a testimonis d'eixa ocupació urbana, els pous localitzats i excavats.

3. Restes de la Casa de l'Ensenyança:

En la zona excavada d'aquest edifici han pogut identificar-se les restes del sistema de drenatge. Aquest sistema, al mateix temps, esta format per un sistema radial de canalitzacions excavades en el terreny natural i regularitzades per mitjà de base i parets de maçoneria i coberta de rajola i lloses. Uns materials que per a la llarga vida d'ús de l'edifici han anat sent substituïts per altres fins a arribar al segle XX.

Pel que fa al tema de la conservació, de cara a la rehabilitació i restauració de la Casa Ensenyança, sabem que es tindran en conter a l'hora de ser integrats en el nou projecte aquells elements que la conformen. Un exemple molt clar és la Capella de la Comunió de la desapareguda Església de Santa Tecla que encara es conserva en peu. El projecte constructiu respecta i integra aquest element en l'edifici del futur museu, proporcionant-li al nou museu un espai únic i nou, que pot ser utilitzat amb una finalitat arquitectònica i educativa, i així dotar d'una perspectiva més interessant, a l'hora de conformar i integrar la col·lecció permanent al nou museu.

6

6 ADEQUACIÓ DE LA CASA DE L'ENSENYANÇA COM A MUSEU DE BELLES ARTS

En aquest apartat anem a realitzar una breu explicació de les obres que es van dur a terme per a adequar l'edifici de la Casa de l'Ensenyament com a Museu de Belles Arts.

L'Ajuntament de Xàtiva va encarregar el Projecte de Museu de Belles Arts a la Casa de l'Ensenyança en data 4 de març de 1991 a l'equip dirigit per l'arquitecte José Manuel Dapena Alonso.

L'ànim que regeix la intervenció proposada cal expressar-lo citant A. Fernández Alba: *La tradició historiogràfica que considerem convencional, d'inspiració idealista o romàntico-idealista, pretén en els seus postulats que el conjunt històric o el monument no han de canviar mai, en ser obres tancades.*

Vista de les Obres de la Coberta

Vista de la Façana Principal

És evident que no podem congelar el temps i menys encara reproduir el seu encant original. En la nostra època assistim a un fet generalitzat quant a la rehabilitació de l'espai històric, que encaixa, en termes generals, amb el concepte denominat –L'apropiació social dels contenidors monumentals–, i és davall aquesta òptica com entenem que l'acció renovadora del projecte, concebut amb racionalitat, haurà d'assumir i entendre la seua gestió per a evitar que la seua nova forma es traduïsca en una formalitat pervertida o en possibilitat que el seu nou ús no es convertisca en un abús dels seus continguts espacials.

El plantejament de la intervenció es concreta en tres actuacions:

1. La restauració de la fàbrica original i dels afegits formalment i funcionalment avalats: les galeries sobre arcs carpanells en el pati central i la planta tercera de l'ala dreta. També, la restauració de les restes de la Capella de la Mare de Déu de la Salut, que queden integrats en les sales del museu.

2. El tancament de l'illeta amb un contenidor cec que recull en la façana lateral l'escala de l'ala esquerra, i configura la façana posterior, manifestant la seua complementarietat en la formalització dels panys de contacte amb les fàbriques preexistents i redibuixant la silueta de la Casa de l'Ensenyança des de la plaça de Santa Tecla. Com a tal contenidor alberga també el conjunt dels serveis i tecnologies pròpies d'un museu modern.

3. I finalment, la introducció d'una superfície transparent que com claraboia a gran altura cobreix i fa habitable el pati central, artifici que propicia la lectura de l'espai del museu des dels primers passos per ell.

El projecte destina les següents superfícies segons l'ús a què són destinades les seues sales:

- Sales museístiques 1.245.39 m^2
- Sales d'administració i serveis 152.63 m^2
- Zona de serveis d'accés al públic 119.23 m^2
- Zona de serveis d'accés restringit (personal del museu) 20.39 m^2
- Magatzem i arxiu 142.56 m^2

La distribució del projecte museològic s'ha realitzat per l'equip de direcció actual i que ha elaborat les distintes zones d'acord amb la temàtica i èpoques de les distintes col·leccions.

6.1. Les intervencions realitzades

Primera i segona fase:

Realitzada entre els anys 1993 i 1996 i l'objectiu de la qual era actuar sobre el deteriorament que estava produint-se amb major intensitat en la coberta. Les obres van durar prop de tres anys i van contemplar la substitució de cintres forjats, i en la consolidació dels murs de les testeres que pel seu deteriorament diagnosticaven poca solidesa estructural dels murs. Es van encercolar tots els suports dels forjats i de les cintres de la coberta. També en aquesta fase es va recuperar la torre cassetó que identifica el museu com a punt més alt.

Tercera Fase:

El 26 d'agost de 2005, després de nou anys iniciades les obres de la primera i segona fase, s'encarrega l'adaptació del projecte citat a la normativa vigent a petició de la Fundació de la Comunitat Valenciana La Llum de les Imatges, amb motiu d'utilitzar l'espai de les dues primeres plantes com a seu de les aules didàctiques de l'exposició *Lux Mundi* que es va celebrar a Xàtiva durant 2007 i 2008.

El projecte complet contempla el desenvolupament de l'obra en tres fases. En la primera fase, la Fundació de la Comunitat Valenciana La Llum de les Imatges té com a objectiu condicionar l'edifici per a albergar les aules didàctiques destinades a l'orientació i motivació dels estudiants i públic en general a conéixer i comprendre la història de l'art valencià.

La intervenció arquitectònica consisteix en:

1. La rehabilitació de la planta baixa i primera, tant a nivell estructural com a nivell d'acabats en paviments, paraments, fusteries i diverses instal·lacions.
2. La restauració de les façanes i de la portada principal.
3. L'excavació i ampliació del soterrani per a la seua habilitació com a àrea de servei.

En una segona fase, a realitzar durant el període expositiu, es continuarà amb la construcció de l'edifici annex, que comprén el tancament de l'illa en què s'instal·laran tots els serveis i tecnologies necessàries per a la ubicació del futur Museu de Belles Arts en una última fase.

De les obres realitzades, cal destacar la dificultat de treball en l'excavació del soterrani que havia d'albergar la zona de serveis. Les edificacions limítrofs presentaven un estat preo-

cupant a causa de les contínues filtracions i fuites d'aigua existents en el terreny. Es va haver de consolidar en gran manera els talussos perimetrals i realitzar murs drenants revestits amb morters hidròfugs que evitaren la possible aparició d'humitats. També es va dotar amb un sistema de ventilació forçat que permetera la contínua renovació d'aire fins que la finalització de l'edifici permetera el funcionament de totes les instal·lacions.

En la restauració de la planta baixa i primera es van sanejar tots els murs perimetrals i es van revestir amb guarnits i lluïts d'algeps. Els forjats de fusta es van reforçar amb una capa de formigó armat amb connectors, realitzant un forjat col·laborant capaç de resistir les especificacions del projecte. Per a la connexió entre la planta baixa i la primera, es va reconstruir l'escala mitjançant voltes tapiades pel fet que l'existent es trobava separada del mur i partida en diversos punts.

La restauració de la portada d'entrada va ser un treball laboriós per l'estat de degradació en què es trobava la pedra. Es va haver de realitzar una preconsolidació abans de la neteja, ja que en moltes de les zones la pedra arenosa s'havia carbonatat tant que no permetia la neteja. Els criteris que es van adoptar van ser la reconstrucció dels elements ornamentals a partir de dades que es tenien de fotografies antigues. Aquestes integracions es van realitzar amb morters tècnics ancorats a la pedra mitjançant varetes de fibra de vidre i resines.

La restauració de la façana es va completar amb el sanejat de murs, reposició del revestiment barroc tornant el to d'encintat de finestres i la reposició i restauració dels taulellets de l'Alcora situats en els balcons.

Durant 2007 i 2008 van continuar els treballs d'execució del nou edifici que completaria l'illa. Aquests treballs contemplaven l'execució d'un soterrani, que ha suposat l'excavació del terreny fins a la cota de cinc metres sobre la rasant. El sistema estructural es va realitzar mitjançant pous de recalçar alterns, intentant evitar que les estructures de les edificacions existents pogueren veure's alterades. L'estructura es va construir mitjançant pòrtics de formigó armat encastant-se i al mateix temps apuntalant l'edificació antiga. Els nivells adoptats van permetre comunicar els espais creats amb les sales existents en l'edifici antic.

L'envoltant de la façana nova es va realitzar amb un aplacat de pedra de *colmenar* mantenint el sentit horitzontal com principal eix de col·locació.

El pati central es va cobrir en la seua totalitat amb una claraboia a l'altura de la segona planta, que va permetre canalitzar les aigües pluvials evitant l'entrada al pati de planta baixa i integrant-lo en el recorregut expositiu. La solució adoptada intentava al mateix temps la màxima entrada de la llum natural.

Volta de l'Antiga Església abans de la Restauració

Volta de l'Antiga Església després de la Restauració

Fran.co Goya y Lucientes,
Pintor.

Quarta fase:

La quarta fase va començar l'any 2013 i va finalitzar a mitjan 2014. En aquesta fase es van completar els acabats específics per a cadascuna de les sales, centrant tot el treball a poder estipular la màxima efectivitat i rendiment al nou projecte museològic.

En concret en aquesta fase, cal destacar l'obra realitzada per a recuperar part de la volta de l'antiga església i que els continus enfonsaments havien deixat en peu tan sols mitja esfera. Aquests treballs van ser des del punt de vista de restauració molt laboriosos ja que havien patit un alt grau de deteriorament en estar en contacte amb les condicions climàtiques de l'exterior. Els materials basats en revestiments d'algeps, en ser higroscòpics presentaven nombroses patologies de sals, solubilitat de la massa, despreniments del suport, etc. Durant el procés de neteja es va poder rescatar un exemple d'esgrafiat que tenia la cúpula i que es va decidir posar en valor per la particularitat que tenia. Aquesta tècnica de decorar els interiors de les esglésies es va desenvolupar en gran manera en l'època barroca i per tal motiu l'esmentada expressió artística era molt comú entre els artistes de prestigi. Els esgrafiats presents en la cúpula reprodueixen escenes amb adorns vegetals geomètrics i figures d'àngels.

La resta de les intervencions es van centrar en els acabats de revestiments de parets i sòls. En els sòls es va utilitzar la pedra calcària de Sant Vicent per a les dependències de l'edifici nou i lamel·les de fusta de *sucupira* en les dependències de l'edifici antic, de tal forma que es pot distingir fàcilment la materialitat de l'antiga Casa de l'Ensenyança amb la nova obra realçada per a la seua ampliació.

Finalment es va dotar el centre de les instal·lacions necessàries per al seu ús museístic entre les quals se'n destaquen quatre. La instal·lació de climatització, necessària per a mantindre una temperatura constant en qualsevol època de l'any amb els paràmetres d'humitat i temperatura controlades en tot moment per a conservar en estat òptim l'obra pictòrica. La instal·lació d'il·luminació per a permetre una millor lectura de l'obra exposada. La instal·lació de seguretat contra incendis per a previndre la propagació del foc controlada mitjançant detectors que cobreixen totes les sales del museu, tant les visitables com les d'arxiu, magatzem i d'oficines. La instal·lació d'accessibilitat que dota el museu d'un ascensor que permet comunicar totes les zones visitables a les persones amb mobilitat reduïda, adaptant també la zona de treball en oficines i magatzems. En l'exterior s'ha restaurat els revestiments de la façana que presentaven zones amb morters degradats i pèrdua de l'entonació cromàtica. Tots aquests paraments s'han repintat amb pintures a la calç i amb morters semblants als existents perquè siguen el més compatible possible. Finalment s'ha urbanitzat el carrer que dóna accés al museu amb el mateix criteri que les limítrofs utilitzant el mateix tipus de pedra calcària i mantenint la disposició de testimonis històrics com les arquetes de registre de les conduccions d'aigua potable.

7 ÚS A TRAVÉS DEL TEMPS

Des de la seua construcció en 1758, per l'Arquebisbe Mayoral, la Casa de l'Ensenyança ha estat destinada a la docència. En un primer període que compren de 1758 a 1895, fou una escola de xiquetes amb el mateix règim que la Casa de l'Ensenyança de València, com ja hem explicat al llarg de tot l'escrit. Una qüestió que al llarg del temps no s'ha mantingut i hem cregut convenient exposar en aquesta part del text, doncs pensem que és interessant saber quins usos se li han anat donant a l' edifici al llarg de la història.

El primer punt d'inflexió que trobem data del 1863. En virtut de la llei d'Instrucció Pública, l'Ajuntament de València va confiscar tot el pertanyent a l'obra pia projectada per la Fundació Mayoral. L'Ajuntament de Xàtiva va reclamar contra aquesta confiscació el 29 de gener de 1864 i aleshores es va establir un Conveni entre tots dos ajuntaments acordant-se que l'últim rebera del primer la quantitat anual de 3.500 pessetes per les rendes que li corresponien percebre, fins que es poguera requerir d'una manera definitiva la part proporcional de les rendes totals del confiscat a la Fundació que pertanyien a les Escoles de Xàtiva[36].

Casa de l'Ensenyança com a Escola d'aprenentatge

36 Llei d'Instrucció Publica de 9 de setembre de 1857 també coneguda com a "Llei Moyano":

Art. 97. Són Escoles públiques de primer ensenyament les que se sostenen en tot o en part amb fons públics, obres pies o altres fundacions destinades a aquest efecte.

Aquestes Escoles estaran a càrrec dels respectius pobles, que inclouran en els seus pressupostos municipals, com a despesa obligatòria, la quantitat necessària per a atendre a elles: tenint en el seu abonament els productes de les referides fundacions.

La majoria dels béns de la Fundació Mayoral van ser confiscats per l'Estat amb motiu de la desamortització de Mendizábal i el seu patrimoni va quedar reduït a la Casa de l'Ensenyament de València, la de Xàtiva i uns valors mobiliaris, els béns dels quals va rebre l'Ajuntament de València al febrer de 1864.

En 1874, una Junta Provincial de Beneficència va demanar al Govern la reconstitució de la Fundació Mayoral, l'administració de la qual li corresponia per llei. Aquesta Junta de Beneficència va substituir, al novembre de 1895 fins 1934, la Casa de l'Ensenyança per un Institut per a la dona. Una obra que havia de construir l'Ajuntament a càrrec seu, mentre l'administració s'encomanaria als representants de l'Arquebisbat, l'Ajuntament i la Junta de Beneficència.

Amb data del 21 de febrer de 1899, es va classificar la Fundació com de beneficència particular i es va nomenar una Junta de Patrons composta per: l'Arquebisbe, l'Alcalde, un Catedràtic de la Universitat i dos majors contribuents designats pel Governador que havien de fer-se càrrec dels béns de la Fundació i valorar l'edifici, la cessió del qual l'havia sol·licitat l'Ajuntament de Xàtiva.

En 1943, el Ministeri d'Educació Nacional va disposar de la transmutació de finalitats de la Fundació, establint que els seus béns es dividiren en tres terços. El primer per a sostenir mitjançant beques d'educació, alimentació i cost de carrera a donzelles pobres de l'asil de la Marquesa de Sant Joaquín. El segon per a iguals dots a xiquetes pobres de la capital que cursen les primeres lletres o ensenyament mitjà, i un tercer i últim per al municipi de Xàtiva a fi que ho distribuïsca com a beques per a manutenció i despeses d'estudis d'ensenyament mitjà o primària entre xiquetes pobres de la localitat.

A partir del curs 1934-35, i fins l'any 1958, l'Institut Josep Ribera utilitzarà la Casa de l'Ensenyança fins que tingueren un edifici de nova construcció. Segon els professor de dibuix Francisco Carreño en una entrevista que li va realitzar Agustí Ventura "l'edifici reunia unes bones condicions pel que feia a les aules, però l'alumnat tenia l'inconvenient de no disposar d'un pati per a l'esbarjo"[37]. També sabem que l'Escola d'Aprenentatge Industrial es va formar en 1944, i fins a 1969 va conviure amb l'Institut en el mateix Edifici. Ja no serà fins 1986 quan tornem a tindre noticies sobre la Casa de l'Ensenyança. És en aquest any quan el Col·legi Taquígraf Martí comença a utilitzar aquest edifici com a lloc on impartir les seues classes fins que estiguera construït definitivament el seu nou col·legi.

Finalment, existeix una pretensió per part de l'Ajuntament de Xàtiva d'adquirir l'immoble existent en aquesta ciutat. Si bé la forma habitual de venda és la subhasta, l'art. 29 permet prescindir de tal procediment mitjançant escrit dirigit al Protectorat en el qual es raonen els motius que aconsellen a prescindir de la subhasta. Després d'aquesta pretensió, l'edifici de la Casa de l'Ensenyança passa a la disposició de l'Ajuntament de Xàtiva el 21 de gener de 1987; sent donat d'alta en l'inventari el 3 de març de 1988.

37 ORTOLÀ, Ramón; SICLUNA, Ricardo; MARTÍNEZ, Vicente. "Arquitectura i Educació. L'IES "Josep de Ribera"". *75 Aniversari de la creació de l'Institut Josep de Ribera*, 2009, p.25-29.

Aula de la Casa de l'Ensenyança

Endinsant-nos a la dècada dels 90, no serà fins 1991 i sota la direcció de Mariano González Baldoví quan es va projectar en la Casa de l'Ensenyança la ubicació del Museu de Belles Arts de la Ciutat de Xàtiva.

A partir d'aquest moment la Casa de l'Ensenyança tanca les seues portes i es d'aquesta forma com comença a sumir-se en l'oblit, la decadència i la foscor. Aquesta letargia en la que va ser sumit l' edifici va durar fins principis del segle XXI. És en aquest moment quan l'Ajuntament obri de nou les portes de la Casa de l'Ensenyança i comencen les excavacions arqueològiques, l'habilitació i restauració de l'edifici existent, així com la construcció d'un edifici continu de nova planta. Un fet que va coincidir amb l'organització de l'Exposició de la Llum de les Imatges en 2007 i que va significar el compromís per part de l'Ajuntament de la restauració de l'edifici per convertir-se en la seu que albergaria els tallers didàctics en aquesta exposició.

Serà a partir d'aquest moment quan la projecció d'un Museu de Belles Arts per a la ciutat de Xàtiva cobra vida i es pot començar a executar per fi. El punt de partida d'un camí que ha durat més de 7 anys i on es va tenir que adequar l'edifici a museu. Una àrdua tasca que culmina amb el trasllat i col·locació de cadascuna de les peces que formen part de la nostra història i cultura, un fet que no ha pogut començar a realitzar-se fins a març del 2014.

Bibliografia

Llibres

- AA.VV. Història de Xàtiva. Xàtiva : Ajuntament de Xàtiva, 2006.
- BÉRCHEZ, Joaquín. Arquitectura Barroca Valenciana. Valencia: Bancaixa, Obra Social i Cultural, 1993.
- CALABUIG CARRA, Vicente. *La Casa Enseñanza : fundación del arzobispo Mayoral / informe presentado al Excmo. Ayuntamiento por el concejal Vicente Calabuig y Carra.* Valencia: Talleres de imprimir de Emilio Pascual, 1897.
- MARTÍNEZ, Toni; BORRÁS, Sergi. *75 Aniversari de la creació de l'Institut Josep de Ribera*. Xàtiva: IES Josep de Ribera, 2009.

Articles

- ABADIA TIRADO, José. "Fray José Alberto Pina. El Arquitecto (1)". El Gallico de Moyuela, Abril 2013, Nº. 79, p. 11-12.
- GONZÁLEZ BALDOVI, Mariano. "L'església de Santa Tecla de Xàtiva" Jativa en Agosto. Xàtiva, Ajuntament, 1978.
- ORTOLÀ, Ramón; SICLUNA, Ricardo; MARTÍNEZ, Vicente. "Arquitectura i Educació. L'IES "Josep de Ribera"". 75 Aniversari de la creació de l'Institut Josep de Ribera, 2009, p.25-29.
- SARASÚA, Carmen. "Aprendiendo a ser mujeres: las escuelas de niñas en la España del siglo XIX". Cuadernos de Historia Contemporánea, 2002, Vol. 24, p.281-297.
- TORREGROSA BARBERÀ, Vicent. "La Casa d'Ensenyanza de Xàtiva". *LLibre Explicatiu Falla Plaça Espanyoleto,* 1997, p.52-56.
- TORREGROSA BARBERÀ, Vicent. "La Inspecció de les Escoles Públiques en "San Felipe" (Xàtiva). 1707-1807". *LLibre Explicatiu Falla Benlloch-Alexandre VI,* 1996, p.118-122.
- TORREGROSA BARBERÀ, Vicent."El plan de Estudios de 1798 para la ciudad de San Felipe". *Papers de la Costera,* 1982, Nº2, p.67-76.

Referències Electròniques

- AA.VV. "Definición Pértica". En: < http://lema.rae.es/drae/srv/search?key=p%C3%A9rtica < (10-XI-2014).
- AA.VV. "Desamortització". En: < http://www.enciclopedia.cat/enciclop%C3%A8dies/gran-enciclop%C3%A-8dia-catalana/EC-GEC-0228445.xml#.VHN3TYuG99U> (14-XI-2014).
- AA.VV. "En aquells temps... 50". En < https://cinquantenarifpaxativa.wordpress.com/ > (19-X-2014).
- AA.VV. "Macanaz, Melchor de...". En: < http://www.enciclopedia-aragonesa.com/voz.asp?voz_id=8304 > (30-X-2014).
- GARCÍA DE TIEDRA GONZÁLEZ, Javier. "Status familiae: Agnación y cognación". En: < http://www.derechoromano.es/2013/10/status-familiae-agnacion-cognacion.html > (5-XI-2014).
- LEÓN SANZ, Virginia. "El reinado del archiduque Carlos en España: la continuidad de un programa dinástico de gobierno". En: < http://www.raco.cat/index.php/Manuscrits/article/viewFile/23382/23215 > (25-X-2014).
- LLIM CHÁFER, Arturo. "Don Andrés Mayoral Alonso de Mella (1738-1769)". En: <http://www.archivalencia.org/contenido.php?pad=100&modulo=67&epis=53> (17-XI-2014).
- LLIN CHÁFER, Arturo. "D. Andrés Orbe Larreátegui (1725-1736)". En: < http://www.archivalencia.org/contenido.php?pad=100&modulo=67&epis=52 > (8-XI-2014).
- LLIN CHÁFER, Arturo. "Fr. Antonio Folch de Cardona, O. F.M. (1700-1724)". En: < http://www.archivalencia.org/contenido.php?pad=100&modulo=67&epis=51 > (8-XI-2014).
- MORENO CULELL, Vicent. "El Trienni Liberal (1820-1823)". En: < http://blogs.sapiens.cat/socialsenxarxa/2010/12/15/el-trienni-liberal-1820-1823/> (12-XI-2014).
- MORENO CULELL, Vicente. "L'entronització de Felip V". En: < http://blogs.sapiens.cat/socialsenxarxa/etiqueta/carles-ii/ > (22-X-2014).
- PALOS, Joan-Luis. "El primer rey Borbón de España. Felipe V: un Borbón en el trono espanyol". En: < http://www.nationalgeographic.com.es/articulo/historia/grandes_reportajes/7284/felipe_borbon_trono_espanol.html > (28-X-2014).
- ROYO, Pedro. "Papa Clemente XIII". En: < http://ec.aciprensa.com/wiki/Papa_Clemente_XIII > (6-XI-2014).

Arxius

- AHMX: Lligall 1432, diversos de l'E, "Escuelas Pías, Carta del Arzobispo Mayoral al Procurador General de la Ciudad".
- Arxiu de la "Casa l'Ensenyança". Lligall 3539-1.
- Arxiu de la "Casa l'Ensenyança". Lligall 3539-2
- Arxiu de la "Casa l'Ensenyança". Lligall 4907-1
- Arxiu de la "Casa Enseñanza". Lligall 87. "Escritura de distribución de bienes entre las tres fundaciones del Arzobispo D. Andrés Mayoral" Op.cit.,p. 102.
- Arxiu de la Reial Societat Econòmica d'Amics del País de València (ASEV): c-21, III, Educación, nº1.

CASA DE
L'ENSENYANÇA

INSTITUCIÓ ALFONS EL MAGNÀNIM · DIPUTACIÓ DE VALÈNCIA
VIR SAPIENS
DOMINABITUR ASTRIS
Ajuntament de Xàtiva